

všechné srovnání obou ústav s určitého hlediska, diktovaného — jak bez obalu přiznávám — také zájmem politickým. Rád bych ukázal, zda a pokud je správné, co se na straně uherské nepřestává tvrditi a čeho se tam nepřestává užívatí jako působivého argumentu politického, že totiž stará ústava uherská lišila se od ústav skoro všech států evropských — krom Anglie — a že nad ně vynikala tím, že byla od samého začátku skutečnou ústavou v moderním slova smyslu, že Uhry byly od svého vzniku státem ústavním, nebo zřetelněji pověděno: státem konstitučním, a že moderní ústava uherská je s prvotní ústavou uherskou spojena poutem neporušené právní souvislosti. Toť zajisté podstatný smysl známého opět a opět slýchaného tvrzení o tisícileté ústavě uherské. Kolik je v něm pravdy, nejlépe vysvitne ze srovnání ústavního vývoje uherského s ústavním vývojem naším a z bližšího, třeba jen zběžného přihlídnutí k těm stránkám obojího vývoje, v nichž bylo by možno hledati moderní prvky konstituční a v nichž se tyto prvky někdy opravdu hledají a také nacházejí.

I.

Od patriarchálního absolutismu k počátkům stavovství.

(Do zač. XIV. stol.)

Mluví-li se o *tisícileté ústavě uherské*, znamená to, že se vznik této ústavy klade do doby příchodu Maďarů do Uher na konci IX. století. Je známo, že tito noví příchozí byli pohané kultury zcela primitivní, kočovní jezdci a pastýři, jejichž divoká bojovnost, vybíjející se častými loupežnými vpády do zemí okolních, znepokojovala jejich kulturně pokročilejší sousedy (k nim sluší počítati i Slovany křesťanské říše velkomoravské). Jednotným národem tito maďarští kočovníci nebyli, a neměli ovšem také jednotného státu. Skládali se z několika kmenů, z nichž každý měl svého vojvodu. Tito kmenové (bylo prý jich osm) sice si zvolili již před příchodem do svých uherských sídel společného náčelníka (Arpáda), ale vedle něho trvali knížata a náčelníci jednotlivých kmenů se značnou mocí. Podle svědectví Konstantina Porfirogenety maďarští kmenové ani neposlouchali společného vojvody, nýbrž měli jen spolek pro případ války.

V tomto primitivním zřízení nebylo arci místa pro zákonnou úpravu

poměru mezi panovníkem a národem, jejich vzájemných práv a povinností, nebylo v něm ani stínu moderní demokratické ústavnosti. Opačná, dosud u Maďarů velmi rozšířená a jimi soustavně doma i v cizině rozšiřovaná these zakládá se na fikci, jejíž nicotnost uznává i vážná historická věda maďarská. Jejím hlavním zdrojem a oporou je vypravování anonymního kronikáře z doby o tři, čtyři století pozdější o domnělé smlouvě, kterou prý náčelníci sedmi kmenů maďarských učinili s Arpádem, když si jej zvolili za vojvodu. Tato smlouva, nazývaná někdy »*krevní prasmlovou*«, poněvadž prý knížata při jejím sjednávání ronila svou krev do jakési nádoby, přísahající tak po způsobu pohanském Arpádovi věrnost, a pokládána dříve za výraz uherské právní ústavy a základ všeho pozdějšího vývoje státního zřízení uherského, je dnes vážnou vědou historickou (také maďarskou) uznávána za tendenční výrobek doby, v níž žil a psal anonymní kronikář a jež byla naplněna nejprudšími boji mezi králem a šlechtou o hranice jejich práv. Avšak ani podle vypravování kronikářova ona krevní prasmlova nijak se nepodobala moderním ústavním listinám, upravujícím poměr mezi »národem« a jeho vladařem. Byla by to bývala jen smlouva kmenových náčelníků s vojvodou od nich zvoleným, smlouva, jíž tito náčelníci nikoli »národu«, nýbrž jenom sobě a svým potomkům zajišťovali podíl v užívání statků, jichž společně dobudou, jakož i účast ve vládě. O právech »národa«, třeba jen ve smyslu pozdější ideologie stavovské, podle níž za politický národ pokládaly se jen vyšší privilegované třídy, především šlechta, nebylo v té smlouvě vůbec řeči.

Pro první období maďarského pobytu v Uhřích z tého domnělé smlouvy ovšem neplyne docela nic. Ještě dlouho po svém příchodu do Uher žili Maďaři ve stavu *primitivní roztržitosti*, podřizující se toliko vůli společného vévody jen za účelem bojových výprav. O něčem, co by se mohlo nazvati demokratickým zřízením, současné prameny u Maďarů té doby nic nevypravují, nikde v nich není zmínky o shromážděních národa nebo kmene, kde by se bylo o něčem rokovalo nebo by se byla činila nějaká usnesení, nikde se v nich neobjevuje nic, co by svědčilo o jakémkoliv vlivu lidu nebo národa na vládu. Protože se u národů germánských a také slovanských v začátcích jejich národního života setkáváme s takovým primitivně demokratickým zřízením, mohli bychom připustiti, že něco podobného bylo i u Maďarů, že i tam ná-

čelníci kmenoví a pozdější vévodové vládli společně s předními muži svého kmene, že se o společných věcech kmene nebo národa rokovalo na shromážděních bojovníků a podobně. Zdá se však, že u kočovných pastýřů maďarských ani toho nebylo, že v jejich nejstarším zřízení bylo ještě méně prvků demokratických nebo konstitučních než u starých Germánů a Slovanů. Učí-li se proto někdy ještě dnes, že před vznikem království Maďaři měli ústavu vpravdě demokratickou, v níž zdrojem a představitelem veškeré moci veřejné byl lid nebo národ, a že vládní absolutismus prvních králů uherských, o němž není sporu, vznikl tím způsobem, že národ svou moc přenesl na krále, takže aspoň teoreticky tato absolutní moc prvních králů uherských měla původ v moci národní, je to čirá fantasie. A chápe-li se pozdější úsilí uherské šlechty o omezení panovnickovy moci, o podíl v moci veřejné tak jako by mu šlo jen o obnovení původního poměru mezi mocí královskou a národní, anebo vidí-li se dokonce i v moderní ústavě uherské takřka jen obměna domněle původní ústavy z první doby po příchodu Maďarů do Uher, je to těžký blud, jehož dlouhý život lze vysvětliti jen jeho umělým pěstováním, plynoucím ze snahy zachrániti nauku o »tisícileté« ústavě uherské.

Jisté je a ani vážní historikové maďarští o tom již nepochybují, že když v Uhřích skoro stejnou dobou jako v Čechách nebo jen o málo později vznikl podrobením všech kmenů maďarských pod moc jediného panovníka — stalo se to, jak známo, na konci X. a poč. XI. století za Gézzy a Štěpána — jednotný stát, vládli v něm první panovníci, hned r. 1001 ozdobení titulem královským, stejně jako čeští knížata zcela absolutisticky. Byl to absolutismus, označovaný názvem *absolutismu partriarchálního*, protože jeho znakem jest, že panovník vládne nad celým národem takřka jako otec nad rodinou. Stejně jako český kníže rozhodoval král uherský v prvních dobách po založení jednotného státu sám o válce a míru, volal muže zbraně schopné do boje, byl nejvyšším soudcem a zdrojem veškerého práva v zemi. Všechny veřejné úřady byly na něm závislé. Král vydával ze své moci zákony (dekrety), pokládal se za vlastníka neosazené půdy a užíval stejných regálů (t. j. výnosných práv výsostných) jako čeští knížata i jiní panovníci evropští, zejména práva raziti mince, vybíratí cla a mýta, povolovati trhy a vymáhati poplatky tržní, uvalovati na obyvatelstvo svého státu rozmanité

daně a dávky. Také církev a její ústavy byly nejen ve věcech světských, nýbrž i ve věcech duchovních zcela závislé na králi.

Ovládání a správu státu usnadňovalo jeho rozdělení na *komitáty*, jež se podobaly hradským obvodům nebo krajům českým. Také středem komitátu byl hrad, a jeho správce, královský úředník, jež můžeme nazývat županem, spravoval jménem královým celý komitát, vykonáváve tu většinu práv králových. Podobně jako hradští nebo krajští náčelníci v Čechách, měli tito župané v obvodu svých komitátů velikou moc. Byli vojenskými náčelníky komitátu, vykonávali nad veškerým jeho obyvatelstvem bez rozdílu soudní pravomoc na místě králově, vybírali daně a poplatky, jež byly z komitátu králi odváděny, a vůbec obstarávali všechnu vrchní správu komitátu. Ale při tom byli stejně jako hradští náčelníci v Čechách úplně závislí na králi, který je dosazoval a sesazoval docela podle své vůle. Německý kronikář Ota Frysinský vypravuje (v druhé polovici dvanáctého století), že, urazí-li některý hrabě, t. j. župan, krále, nebo třeba neprávem je z toho obviněn, jediný pochop poslaný od královského dvora může jej uvězniti, spoutati a dáti na mučení, ačkoli hrabě je obklopen množstvím ozbrojenců.

Vládli tedy králové uherští v prvních stoletích po založení jednotného státu stejně absolutisticky jako čeští knížata té doby. A jako u nás nenacházíme v tu dobu ani v Uhřích ani stopy po jakémkoli formálním, zákonném omezení moci panovnické, ani nejmenšího zárodku moderního konstitucionalismu. Zákonné, formální omezení moci panovnické právy národa nebo některé jeho vrstvy stejně jako v Čechách nebylo ani v Uhřích dobře možné, protože ani tu, ani tam nebylo obyvatelstvo státu zorganizováno tak, aby mohlo vystupovati jako politický národ. Stejně jako v Čechách *nebylo* tehdy ještě ani v Uhřích společenských *tříd stavovsky zorganizovaných*, obdařených zvláštními právy, která by jim zjednávala pravidelný, takřka ústavní vliv na správu země a na věci zemské vůbec. Správcové královských komitátů mohou stejně málo býti pokládáni za zástupce národa, jako naši knížecí kasteláni, protože obojí jsou panovníkovými zřízenci, docela závislými na jeho vůli. A totéž má platnost o jiných hodnostářích, také duchovních, kteří v tu dobu u nás i v Uhřích vystupují ve veřejném životě. Královská rada (*senatus, consilium*), o níž se zmiňují uherské prameny té doby, nebyla a nemohla býti ani stínem jakéhosi zastupitelského orgánu národního. Byl to

prostý sbor poradní bez určitých práv, jenž nijak nemohl omezovati moc panovníkovu, protože docela závisel na jeho vůli.

O účasti těchto úředníků a hodnostářů, jež můžeme nazývati *úřednickou šlechtou*, nebo o účasti jiných vrstev národa v rozhodování o důležitých otázkách veřejných, jako byly zvláště volby panovníků a volby biskupů, dovídáme se v Uhřích mnohem méně než v Čechách. U nás máme dosti zpráv kronikářských o shromážděních velmi podobných sněmům — vzpomeňme třeba jen Kosmova dramatického vypravování o t. zv. sněmu u Dobenína r. 1061 a jiných pozdějších zpráv o velikých shromážděních šlechty — ale všechna tato shromáždění, na nichž bývala vedle knížecích úředníků také jiná šlechta, ač se na oko podobají sněmům, přece se od skutečných sněmů liší velmi podstatně tím, že se o ničem neusnášejí, o ničem nerozhodují. Panovníci na nich šlechtě (po případě i duchovenstvu) předkládají svá vlastní rozhodnutí a shromáždění je provází buď projevem souhlasu, nebo i projevem nespokojenosti, jenž ovšem neměl účinku. V Uhřích ani o shromážděních tohoto způsobu v prvních dvou stoletích uherského království není nic slyšet. Zdá se, že tam o dosazování králů na trůn snad ještě více než u nás rozhodovala skutečná moc, kterou na sebe kandidáti trůnu dovedli strhnouti, a přízeň, kterou si získali u těch, kdo měli ve svých rukou správu země. O řádném volení králů nějakým zastupitelstvem národa lze v Uhřích mluvit ještě méně než u nás. A jestliže se u nás dovídáme aspoň o pasivní účasti vyšších tříd národa při dosazování biskupů, nemáme z Uher o něčem podobném žádných zpráv a zdá se, že tam o volbách biskupů panovníci rozhodovali ještě bezohledněji než u nás.

Vedle vyšší úřednické šlechty, k níž náleželi hlavně správcové knížecích hradů s příslušnými kraji nebo komitáty, naši kasteláni a uherští župané, vystupuje u nás stejně jako v Uhřích asi do polovice XII. stol. stále více do popředí *stav bojovníků* (milites), přetvořující se v nižší šlechtu vojenskou. Ačkoli u této vojenské šlechty ani tu ani tam nelze ještě postřehnouti vědomí společných zájmů ani snahy o jednotný postup k jejich obhájení, přece pozorujeme, že se u nás její příslušníci v jednotlivých případech vzpírají libovůli králově. Vzpomeňme na př. odporu této bojovnické šlechty proti válečným výpravám Vladislavovým do Uher a do Italie! Avšak až do konce doby přemyslovské nedobyla si ani tato nižší vojenská šlechta, ani vyšší šlechta, vzniklá vět-

šinou z vysokých úředníků knížecích, formálního uznání jakýchkoli práv, jimiž by omezena byla svrchovaná moc králova. V jiných zemích tomu bylo jinak. Ve Štýrsku na př. dosáhla tamní šlechta již koncem XII. století takového formálního uznání některých svých práv, v Rakousích ve stol. XIII. V Uhřích k formálnímu omezení moci královské uznáním přesně stanovených práv šlechty pak došlo v první pol. XIII. stol., skoro o sto let dříve než v Čechách. Že se Čechy v této věci opozdily, k tomu asi přispěly jednak vynikající vlastnosti posledních králů českých z rodu Přemyslova, jednak celkem a poměrně klidný vývoj vnitřních poměrů českých od konce XII. do zač. XIV. stol.

Kdežto u nás koncem XII. stol. poměry se uklidnily a ustálily tím, že přestaly boje o trůn a královská moc octla se v rukou energického krále Přemysla Otakara I., trvaly v Uhřích zmatky dále a konečně Ondřejem II. (1205—1235) dosedl na trůn panovník slabý, který nejen nedovedl krotiti rostoucí moc a zpupnost svých velmožů a baronů (vysoké šlechty), nýbrž její vzrůst podporoval rozdáváním hradů, statků, důchodů a celých komitátů. Moc, která se hromadila v rukou vysoké šlechty úřednické, byla nepříjemná a nebezpečná šlechtě nižší, jejím svobodám a statkům. Proto se vzepřela politice králově a poněvadž i kralevič Bela stavěl se na stranu protivníků vlády otcovy, zdálo se, že vypukne domácí válka. Ale prostředkováním biskupů došlo k narovnání, jehož výsledkem byla *Zlatá bulla* z r. 1222. Je známo, jaký význam přiřítají uherští historikové této listině. Nazývají ji nejdůležitější památkou uherských dějin ústavních, základním zákonem ústavním a srovnávají ji s anglickou Magna Charta z r. 1215. Sami však přiznávají, že je mezi nimi podstatný rozdíl již v tom, že Magna Charta je smlouva mezi králem a politickými zástupci národa, stavy, kdežto Zlatá bulla Ondřejova je toliko královský dekret. I tak je to dokument velmi významný, ale je jisté, že tento význam spíše než v listině samé je v jejích pozdějších osudech, v tom, že se stavové uherští v pozdějších svých zápasech dovolávali Zlaté bully jako základu svých práv a dovedli dosíci toho, že ještě v poměrech docela změněných až do doby nejnovější byla jim potvrzována. Posuzujeme-li však Zlatou bullu uherskou jen s hlediska historického, nenacházíme v ní nic, co by se lišilo podstatně od ústupků, jež tu dříve, onde později panovníci byli nuceni činiti šlechtě.

Pro vývoj poměru mezi králem a šlechtou nejdůležitější je závě-

rečné ustanovení Zlaté bully. Přiznává se jím biskupům i jiným hodnostářům a šlechtě, společně i jednotlivě, právo, kdyby král Ondřej nebo některý z jeho nástupců jednal proti ustanovení Zlaté bully, postaviti se mu na odpor mocí — proslulé *ius resistendi*. Význam tohoto ustanovení se v Uhřích namnoze velmi přeceňuje. Ve středověku je to zjev dosti častý, že panovník, udíleje svým poddaným svobody nebo práva, dává jim k utvrzení těch práv a svobod také právo branného odporu proti králi pro případ, že by jednal proti nim. Takové ustanovení má anglická Magna Charta z r. 1215, ale setkáváme se s ním i v Aragonii a Kastilii. Má se za to (Marczali), že se do Zlaté bully uherské dostalo vlivem aragonským (manželka krále Emericha byla aragonská princezna). V pozdější době (v stol. XIV.) objevuje se také jinde, na př. u nás a v Rakousích.

To vše se nevymyká z rámce čistě středověkého myšlení. Právo branného odporu se zajisté nijak nepřičilo ani názoru staršího středověku na moc panovnickou. Podle toho názoru, v němž splývá staré hledisko germánské s církevním, stál sice král vysoko nad svým lidem, neboť se mu přiznával aspoň z části původ nadpřirozený, božský, ale nad králem i národem (zastoupeným zpravidla jen malou vrstvou velmožů, někdy také bojovníků) stálo právo, ať to bylo staré právo národní (zvykové) nebo přirozené a božské právo hlásané církví. A postaviti se na odpor panovníkovi, zřejmě porušujícím právní řád a zvl. práva, zaručená jeho vlastním závazkem, pokládalo se za dobré právo každého svobodného člena národa. V pozdějším středověku pak vývoj šel k tomu, že se branný odpor, jímž se měl panovník přidržovati k plnění svých závazků, jaksi předem organisoval. Význam anglické Magny Charty z r. 1215 se dnes vidí právě v tom, že stanovila utvoření zvláštního stálého výboru šlechtického (25členného), oprávněného organisovati branný odpor, kdyby král porušil práva zaručená tou listinou. Tento způsob se sice neosvědčil, ale byl to přece jakýsi náběh k soustavnému omezení libovůle panovnické, k němuž v pozdějším středověku znenáhla všude došlo v souvislosti s právem povolovati králi berně.

V uherské Zlaté bulle z r. 1222 není obsaženo nic podobného jako v diplomu anglickém, ustanovení o branném odporu objevuje se tu v podobě ve středověku takřka běžné. Takové ustanovení se vyskytuje

zvláště tam, kde šlechta, počínající se stavovsky organisovati, a panovník, bránící se její rozpínavosti, stojí proti sobě jako dvě moci skoro nepřátelské, mezi nimiž ještě nedošlo k vyrovnání, jejichž vzájemný poměr ještě nebyl ústavně upraven, tam, kde se šlechtě ještě nepodařilo zajistit si pravidelný vliv na takové činy panovníkovy, které se dotýkaly jejich zájmů a práv (na př. vymáhání berně, nucení k účasti ve vojenských výpravách a j.). Je to celkem zjev přechodný, který svědčí nikoli o vyspělosti státního zřízení, nýbrž spíše o neurovnaném ještě poměru mezi králem a politicky oprávněnými vrstvami národa. Proto také zpravidla ustanovení o právu branného odporu nemívala trvalého významu. Tak tomu bylo i u nás. Ustanovení o právu branného odporu, jímž je vyzbrojen jeden z berních reversů Jana Lucemburského, slibujících nevybíratí od stavů českých obecnou berni (mimořádnou daň) krom zvláštních určitě stanovených případů — je to revers z r. 1331 — zapadlo u nás docela, takže se ho v pozdějších zápasech českých stavů s mocí královskou ani nevzpomínalo, a naše věda právně-historická si ho také skoro vůbec nevšímala.

Avšak v Uhřích stalo se *ius resistendi*, obsažené v Zlaté bulle z r. 1222, takřka zlatým hřebem uherské ústavy, nejdůležitější složkou práv uherského »národa«, t. j. stavů, proti králi. Nedošlo však k tomu ani v Uhřích hned po vydání Zlaté bully, naopak *ius resistendi* již po několika letech pozbylo tam platnosti. Když r. 1231 král Ondřej znova potvrzoval věcný obsah Zlaté bully z r. 1222 — zase zlatou bullou —, bylo v této nové listině z r. 1231 ustanovení o *ius resistendi* vynecháno a nahrazeno jiným. Kdyby král porušil Zlatou bullu, měl arcibiskup ostruhomský míti právo dát jej do klatby. V pozdějších privilegiích, jež si stavové uherští ještě vymohli od králů z rodu arpádovského, není již řeči o *ius resistendi*, nýbrž jen o církevní sankci jako r. 1231. Teprve proslulé Tripartitum Werböczyovo, vzniklé na začátku XVI. století, zařadivši *ius resistendi* podle Ondřejovy Zlaté bully z r. 1222 mezi hlavní práva stavů uherských, učinilo z něho svou velikou autoritou základní pilíř práv stavovských v Uhřích, význačnou složku uherské ústavnosti.

Z věcného obsahu Zlaté bully z r. 1222 má význam pro poměr mezi mocí královskou a právy šlechty především králův slib, že každý rok o sv. Štěpáně bude konati on sám nebo jeho jménem palatin *valné shro-*

máždění soudní, k němuž může přijíti každý šlechtic a přednésti tu své žaloby. Dále ustanovení, že král nesmí ze statků šlechtických ani od poddaných církevních vymáhati *daň* a že šlechta je povinna *k službě vojenské* jen na obranu země, nikoli k výpravám zahraničním, leda za žold. V tom ve všem není nic kromobyčejného. Omezení vojenské povinnosti na válku obrannou domohla se šlechta dříve nebo později skoro všude, rovněž zásadního osvobození od daní, které ovšem nebylo nikde, ani v Uhřích, v praksi zachovávalo.

O ustanovení, že se každoročně má konati *valné shromáždění soudní*, jež by soudilo rozepře šlechty, nelze bezpečně říci, obsahuje-li něco úplně nového. U nás se taková soudní shromáždění — říkalo se jim *communia colloquia* — konávala pravidelně v určitých termínech již v II. pol. XII. stol. a zdá se, že také v Uhřích instituce pravidelných shromáždění soudních byla známa již nějaký čas před r. 1222, ač zajisté nikoli od založení království, nýbrž — podobně jako v Čechách — teprve od druhé polovice stol. XII. Byla to instituce jistě velmi důležitá pro rozvoj stavovských práv šlechty české i uherské, poněvadž umožňovala vliv šlechty na soudnictví a snad na veřejné věci vůbec. Neboť na těchto soudních shromážděních dostávaly se asi na přetřes i jiné věci než soudní spory, ač se tu sotva mohlo o nich pravidelně rokovati a rozhodovati. Pozdější osudy těchto pravidelných soudních shromáždění byly arci v Uhřích jiné než v Čechách. Kdežto u nás zanikají již v II. polovici XIII. stol. skoro docela, ustupující řádnému zemskému soudu, udržují se v Uhřích ještě dosti dlouho potom a vyvíjejí se dosti zajímavě. Ještě r. 1267 bylo královským dekretem ustanoveno, že k ročním shromážděním soudním (v Stol. Bělehradě) mají docházeti vždy dva nebo tři šlechticové z každého komitátu. V tomto ustanovení spatřují někteří historikové uherští zárodky reprezentativní soustavy, začátky komitátních delegátů k sněmům. Naproti tomu se upozorňuje, že tu šlo jen o to, aby šlechtě byla usnadněna povinnost dostavovati se k soudním shromážděním tím, že měla stačiti přítomnost dvou nebo tří šlechticů z každého komitátu. Také nesluší zapomínati, že tu nikterak nejde o sněmy pozdějšího způsobu, nýbrž o soudní shromáždění, k nimž docházeti bylo mnohem více povinností, než právem šlechty. Ostatně byla již r. 1290 královským dekretem zase předepsána přítomnost veškeré šlechty při každoročních shromážděních soudních, jimž

zároveň uloženo právo a povinnost jednati také o věcech státních a zkoumati činnost vrchních županů. Ani za vlády Anjouovců nezanikla tato pravidelná shromáždění soudní hned úplně, ale bývala jen zřídka svolávána a po čase asi docela upadla v zapomenutí.

Krom účasti ve valných soudních shromážděních celé země domohla se šlechta v Čechách i v Uhřích skoro v stejnou dobu *vlivu na soudnictví* ještě jiným způsobem. U nás svědčí o tom t. zv. statuta Conradi, t. j. zákony vyhlášené podle všeho Konrádem Otou v přítomnosti šlechty a duchovenstva z Čech i z Moravy r. 1189. V nich je ustanovení, že krajský sudí, t. j. soudce dosazený knížetem k vykonávání spravedlnosti nad obyvatelstvem některého kraje, nemá soudívatí sám, nýbrž v přítomnosti příslušného správce krajského (kastelána) a několika šlechticů. A podobně vladař, t. j. správce knížecích statků v kraji, který měl také jistou soudní moc, že nemá souditi sám, nýbrž s několika rytíři. Takto bylo u nás nižší, neúřednické šlechtě přiznáno zákonem právo na *účast v krajském soudnictví* a poněvadž se tehdy soudnictví nerozlišovalo přísně od veřejné správy, lze míti za to, že tato nižší šlechta nabývala tím vlivu i na veřejnou správu svého kraje. To, co u nás bylo stanoveno statuty Konráda Oty, vyvinulo se postupně také v Uhřích. Královští soudcové, kteří vykonávali jménem královým spravedlnost nad obyvatelstvem jednotlivých krajů, přibírávali si k soudu přísedící z jejich šlechtických obyvatel. Kdežto však u nás nevzniklo z těchto zárodků autonomního soudnictví krajského nic trvalého, došlo v Uhřích autonomní *soudnictví komitátní* velikého rozkvětu a trvalého významu. Přispěly k tomu rozhárané poměry v Uhřích v stol. XIII., hlavně za Ondřeje II. Protože komitátní soudnictví v tu dobu řádně nepracovalo, vymohla si nižší šlechta v některých komitátech od krále dovolení, aby se sama směla sejit k rozhodování sporů a konání spravedlnosti. Prvně, pokud známo, se to stalo r. 1232 a odtud se tento způsob vykonávání soudní pravomoci po komitátech dále rozmáhal.

Soudní působnost někdejších komitátních soudců maďarských, tedy královských úředníků, pozbývala takto významu (někde snad docela zanikla) a komitátní soudnictví přecházelo do rukou šlechtických obyvatel komitátu. Nejprve je vykonávali na soudních shromážděních nebo sjezdech komitátních, jež řídil sám král. Ale již v pol. XIII. stol. objevují se stálí komitátní soudcové šlechtičtí, kteří zatlačují staré krá-

lovské sudí komitátní. V každém komitátě bývají čtyři takoví soudcové (iudices nobilium). Původně snad je dosazoval král sám ze šlechty jednotlivých komitátů, později však je volila nižší komitátní šlechta (nobiles servientes), čímž se teprve stali jejími opravdovými zástupci. Na tomto základě vznikly ještě v XIII. stol. pravidelné šlechtické soudy komitátní, jež se konávaly v pravidelných lhůtách (každých 14 dní nebo nejméně jednou za měsíc) a skládaly se z župana a jeho náměstka (podžupana), ze čtyř šlechtických soudců komitátních a z několika (8—12) přísedících ze šlechty příslušného komitátu.

V druhé pol. XIII. stol. počíná šlechta u nás i v Uhřích ještě jiným způsobem zasahovati do věcí veřejných než vlivem na soudnictví, účastí v soudních shromážděních zemských nebo v komitátních soudech. Tou dobou totiž počínají se u nás i v Uhřích vyskytovat zprávy o velikých shromážděních zřejmě odlišné povahy, upomínajících již na pozdější *sněmy*. V Čechách máme první, bohužel ne zcela přesnou zprávu o shromáždění neb sněmu toho způsobu asi z r. 1265—6 (je to sněm svolaný Přemyslem Otakarem na poradu o zákonech k odstranění rozličných zlořádů) a v době po smrti tohoto krále konalo se několik takových shromáždění, která již můžeme nazývat *sněmy*. V Uhřích vyskytují se rovněž od druhé pol. XIII. století dosti časté zmínky o takovýchto sněmech, jež sluší rozeznávat od starších shromáždění soudních. Podnětem k svolávání těchto sněmů bývaly v Uhřích stejně jako u nás mimořádné poměry a vnitřní zmatky. A jako v Čechách, jednávalo se také v Uhřích na těchto sněmích o důležitých věcech státních. Nicméně nelze v těch sněmích spatřovati ještě pravidelnou ústavní instituci s určitými, přesně vymezenými právy, nebo dokonce mluvit o nich — jak se někdy děje — jako o sněmích zákonodárných. Jejich usnesení mají buď formu dekretů královských, v nichž jen bývá zmínka o tom, že byly vydány s radou šlechty, nebo se podobají smlouvě mezi králem a šlechtou, *land-frydu*. Pro vývoj stavovské moci v Uhřích nejdůležitější jsou usnesení tamního sněmu z r. 1298, která se i svou formou již podobají skutečným usnesením sněmovním. Ustanovuje se tam, že král má stále míti u sebe vždy po dobu tří měsíců po dvou biskupech a dvou baronech a krom toho šlechtice od sněmu zvolené jako své stálé rádce. Ti mají býti placeni z královských důchodů a král nesmí bez nich nic důležitého podniknouti. Tím měla býti po bok králi postavena *stálá rada*, jež by vy-

sokým prelátům a vyšší i nižší šlechtě byla zajišťovala pravidelný, tak-řka ústavní vliv na správu státu a byla by takto měla povahu stálého zastupitelského orgánu jmenovaných stavů, kteří tu vystupují jako zástupcové země nebo národa proti králi, jako skuteční stavové zemští.

Tak se na konci doby arpádovské setkáváme v Uhřích se sněmem, který se skutečně o něčem usnáší a opravdu rozhoduje o věcech zemských. A zároveň se setkáváme s pokusem dáti králi stálou radu, složenou ze zástupců stavů, představující politický národ uherský. Sněmy naznačeného způsobu nacházíme tou dobou také v Čechách — v tom je analogie skoro úplná —, ale o radě královské, v níž byli by zastoupeni stavové, ani o pokuse takovou radu zavésti nic v Čechách neslyšíme před dobou Václava IV. Ale za to máme v Čechách instituci, která má s hlediska poměru mezi mocí královskou a stavovskou podobný význam jako královská rada uherská usnesená sněmem z r. 1298, ale ve skutečnosti i s toho hlediska je mnohem důležitější, poněvadž to byla instituce stálá, která, vzniknuvši nejspíše na začátku panování Přemysla Otakara II., udržela se, třeba v změněné podobě, až do nové doby. Touto institucí je náš *zemský soud*. Tento soud nebyl složen jen z královských úředníků, nýbrž z členů nejmocnějších rodů šlechtických (panských), kteří zvláště k tomu byli ustanoveni. Přisedícími zemského soudu, kteří se nazývali kmety zemskými, byli náčelníci předních rodů panských. Členství zemského soudu, kmetovství, stalo se výsadou těchto panských rodů, takže zemský soud byl vpravdě zastupitelským orgánem českého panstva. Jeho působnost neomezovala se na věci soudní, nýbrž brzy se asi rozšířila i na důležité věci státní. Zemský soud byl takto zároveň radou královskou, jež se však neskládala jako v starší době toliko z úředníků královských, svým úřadem na králi docela závislých, nýbrž ze zástupců vysoké šlechty. Tato šlechta měla v něm svůj zastupitelský orgán, jehož moc nebyla závislá na moci královské, nýbrž plynula přímo z uznaného práva této šlechty. Vysoká šlechta, stav panský, zasahovala tímto orgánem nejen do soudnictví, nýbrž i do rozličných otázek veřejných jako činitel samostatný, stojící vedle krále a na něm nezávislý.

Přehlížíme-li vývoj ústavy české a uherské až do vymření národních dynastií s hlediska poměru mezi panovníkem a národem nebo těmi, jež v tehdejší době možno za představitele národa ve smyslu politickém

pokládati, mezi mocí panovníkovou a mocí i právy těchto politických představitelů národa, nenacházíme ani v jedné ani v druhé nic, co by nás opravňovalo prisuzovati té neb oné celkovou povahu nebo jen některé rysy moderní demokratické ústavnosti. Tu i tam postihujeme toliko zárodky pozdější ústavnosti stavovské, jaká se koncem středověku vyvíjí a ustaluje ve všech státech evropských. Podstatného rozdílu mezi oběma ústavami po této stránce nebylo. Stejně jako u nás dobývají si také v Uhřích vyšší třídy obyvatelstva, zejména šlechta nižší i vyšší, teprve od druhé poloviny XII. stol. pravidelného, zákonným způsobem upraveného vlivu nejprve na soudnictví, potom i na rozhodování o jiných veřejných věcech, stávají se znenáhla vedle panovníka samostatným mocenským činitelem ve státě, aniž se ještě povznášejí k pojmu stavů zemských, nebo dokonce politického národa v moderním smyslu. Způsob, jak se uplatňovaly moc a práva šlechty ve státě, byl v jednotlivostech arci rozdílný — u nás na př. nebylo komitátních soudů šlechtických uherského způsobu a v Uhřích nevytvořil se zemský soud, který by se rovnal zemskému soudu českému. Také se velikost i způsob vlivu těch tříd na věci veřejné měnil podle okolností a poměrů, jež nebyly v obou státech vždycky stejné. Ale základní rysy vývojové se od sebe podstatně nelišily. Na konci této doby, za posledního krále z rodu arpádovského, byly ovšem poměry v Uhřích mnohem příznivější rozvoji politické moci šlechty — spory o trůn — a šlechta se tu domohla úspěchů, jakých šlechtě české nebylo tehdy ještě dopřáno. Tyto úspěchy, kdyby si je byla zachovala, byly by uherskému státu již tehdy vtiskly ráz státu stavovského, státu, v němž by veřejná moc byla již bývala rozdělena mezi krále a stavy. K tomu však nedošlo.

II.

Rozkvět stavovství. (Stol. XIV.—XVI.)

Skoro současná *změna dynastií* v Čechách a v Uhřích dala dalšímu ústavnímu vývoji obou zemí, zejména pokud šlo o poměr mezi králem a stavy, směr značně rozdílný. Skutečnost, že tu i tam nové dynastie domohly se trůnu z rozhodnutí stavů, sama o sobě jistě přispěla k povznesení jejich politického vědomí i jejich politické moci. Ale v *Čechách* dosazení nové dynastie na trůn dalo také podnět k formálnímu po-